

ИВАНА ВЕСКОВИЋ

ПАРК ПРИЈАТЕЉСТВА
У НОВОМ БЕОГРАДУ

Након завршетка Другог светског рата, у складу с новим социополитичким условима, промениле су се идеје и концепције сагледавања изградње Београда и изградње „нове“ престонице на левој обали Саве. Овакве промене биле су одлучујући фактор код оснивања будућег административног и управног центра на месту без наслеђених урбанистичких слојева. Идеја о урбанизацији простора између старог Београда и Земунa настала је у периоду између два светска рата, али озбиљнији кораци у погледу планирања и изградње направљени су након Другог светског рата.¹ Специфична конфигурација терена уз леву обалу Саве, појава савремених идеја у домаћем градитељству, модернизација технолошких приступа и материјала и измењена друштвено-економска клима били су основ за бројне студије о изградњи новог града и својеврстан изазов многим пројектантима. Концепт модерног града на левој обали Саве био је и полазна тачка првог послератног Генералног плана Београда усвојеног 1950. године. Иницијатива за изградњу Новог Београда потекла је од руководства Комунистичке партије Југославије, на челу са Титом, која је формирала групу надлежних државних органа и служби: Секретаријат Председништва Владе Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), Савезно министарство грађевина, Извршни одбор Народног одбора града Београда. Рад се одвијао под сталним праћењем и интересовањем маршала Тита, Политбироа ЦК КПЈ, Централног комитета Комунистичке партије Србије и Градског комитета Партије. Стручне урбанистичко-пројектантске послове обављале су урбанистичке службе.² Сагледавање и анализа планирања и изградње Новог Београда представљали су сложен задатак. Он је у својој основној идеји био пример идеалистичког урбанизма ФНРЈ, који је због политичке дестабилизације земље након 1948. године, условљавајућих социјалних и економских фактора с једне стране

Сл. 1. Парк
пријатељства, млади
јорани са засађеним
илаианима (извор:
Фото-документација
Танјуг)

и тежњи модерниста да подигну савремен град по мери човека са друге стране, с временом постао спецификум послератног урбанизма тесно везан за један политички систем и идеологију.

Иницијална концепција изградње Новог Београда била је стварање престонице новог социјалистичког друштва на једном ненастањеном простору, који је представљао идеално тле за уношење нових градитељских идеја, друштвених пројекција и идеолошких принципа. Једна од манифестација идеје о новом друштву односила се и на форму нових урбаних структура и архитектонских облика социјалистичког града као нове управно-административне, економске и културне престонице. Свеобухватно планирање модерног града почело је с првим послератним предлогом *Скице регулације Београда на левој обали Саве*, архитекте Николе Добровића из 1946. године. Његове идеје за концепт новог управљачког града нису дале коначно решење, али су отвориле низ тема о будућем урбанистичком концепту, величини, намени, стварању савремене инфраструктуре и модерних саобраћајница. На доминантан карактер нове престонице указују бројни конкурси, саветодавна тела и организације које су се бавиле питањима изградње државних и партијских објеката највишег ранга. Идејни план Новог Београда, донет 1948. године, ослањао се на Добровићеве идеје о градском пејзажу и насељу у зеленилу.³ Концепт тог плана био је стварање функционалне архитектуре у оквиру ортогоналне урбане

структуре којом би доминирале две зграде, државна зграда СИВ-а и партијска зграда ЦК КПЈ као репрезентивни будућег модерног града.⁴ Током израде *Скице регулације Београда на левој обали Саве* Добровић се доста бавио и питањем успостављања општег јавног добра, које се огледало у форми града у врту, што се може уочити и у његовој студији *Дубровачки дворци*, где наглашава вртове као виталне делове модерног урбанизма и потребе за проширењем зелених површина.⁵ Некадашњи властеоски вртови као симболи одвојености и привилегованих друштвених слојева, по њему, треба да постану интегрални део градског простора спојени са зеленим појасом формираним према принципима савремене демократске урбанистике.⁶ На основу ове студије настају и прва начела савременог градског пејзажа.⁷

У првој деценији након рата организоване су бројне радне акције омладинаца и бригадира који су вршили припремне радове, градили пут Београд–Земун, превозили камен и утврђивали обалу Дунава. Први радови били су постављање темеља Палате федерације, хотела „Југославија“, стамбеног блока у Тошином бунару, Студентског града и других објеката. Уз започету изградњу на простору Новог Београда, изводили су се радови на култивисању мочваре на ушћу Саве у Дунав. Подизање града на првобитно мочварном терену и зеленила на песку, у неповољним климатским условима који се односе на недостатак ветрова и влаге, представљао је један од највећих успеха југословенских пејзажних

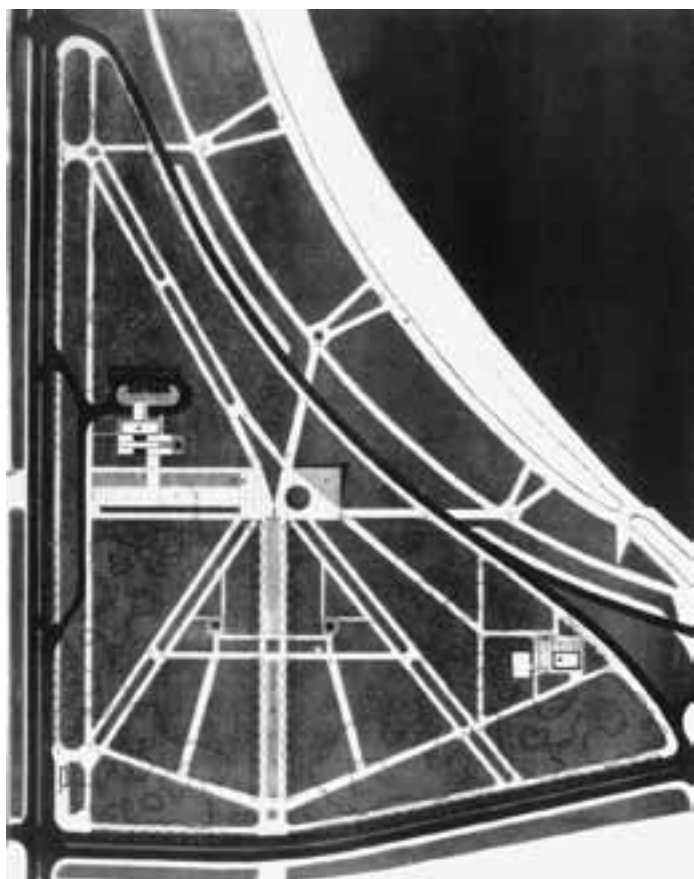
Сл. 2. Стиране делегације које у Парку посматрају идејно решење Владете Ђорђевића 1961. године (извор: Фото-документација Танјуг)

архитеката и градитеља након Другог светског рата.⁸ Године 1947. на левој обали Саве, испред ушћа рукавца Саве у Дунав, формирана је мања шума од различитих врста високог дрвећа.⁹ Рад на озелењавању је започет на простору између будућег хотела „Југославија“ и Бранковог моста, као и простора око будуће зграде СИВ-а. Неколико година касније отпочело је уређивање Парка уметности, где је 1965. године изграђен Музеј савремене уметности.

Прва фаза изградње Новог Београда трајала је до 1950. године, када је направљен прекид због економске блокаде и међународног положаја у којем се нашла Југославија. Економска криза и промена политичког курса Југославије, изазвана њеном спољном политиком са Социјалистичким Савезом Совјетских Република (СССР), довели су и до прекида започете и планиране градње државних објеката на Новом Београду. Тада је напуштена првобитна идеја о формирању управно-административног центра социјалистичке државе и наредне две деценије је преовладао концепт социјалног становања. Другачија политичка оријентација руководства ФНРЈ одразила се на област архитектуре тако што је убрзо довела до потпуног напуштања идеје социјалистичког реализма.¹⁰ Такав преокрет у теорији и пракси архитектуре крајем пете деценије нарочито је приметан у конкурсним радовима за Нови Београд који

указују на покушај стварања новог идентитета „југословенске социјалистичке архитектуре“.¹¹ Поред тога што сама по себи негира историјске стилове, нова архитектура је тежила да истакне особеност домаће архитектонске праксе и у том сегменту искаже своју независност у односу на целокупан комунистички свет. Нова југословенска архитектура тежила је репрезентивности и монументалности, али заснована на новим схватањима градитељства, које ће у исто време бити одраз нове друштвене идеологије и културне климе. Тако се подизањем савремених објеката, саобраћајница, уређених паркова и обала постепено формирао нов урбани центар на левој обали Саве.

Општина Нови Београд је формирана 1952. године, а ради настављања развоја и успешније изградње ове општине, у априлу 1956. године формирана је Дирекција за изградњу Новог Београда и Дирекција за градско зеленило општине Нови Београд, која је радила на озелењавању и украшавању „вртно-шумског града.“ Од 1960. године поново су започете активности на изградњи стамбених објеката, а 1962. године израђен је и усвојен коначан Регулациони план Новог Београда, који је унео нове квалитете у односу на раније планове, а то се односило на третирање, први пут, целокупне територије општине Нови Београд и сагледавање свих функција које тангирају стамбена насеља (болнице, парк-шуме, гробља, индустрија, изворишта вода и др).¹² Исто тако, регулисана су питања организације стамбених зона на принципима друштвеног самоуправљања, поделе саобраћајница на градске и локалне, што се одразило на поделу на месне заједнице, стамбене рејоне и стварање мреже друштвено-пословних центара различитих категорија и величина, формирање изразито градског центра с континуалним пешачким проспектом између зграде СИВ-а и будуће железничке станице, која повезује три трга – свечани, централни и станични, ослобађање приобалног појаса од административних и стамбених зграда и стварање великих паркова са обе стране зграде СИВ-а у духу општеважеће концепције да се обале у центру града третирају у смени великих паркова и ансамбала најзначајнијих јавних објеката (СИВ, хотел, опера, музеји, изложбене галерије и сл.). Посебан сегмент плана односи се на уређење рекреативних и зелених површина како у погледу капацитета тако и у намени и просторном доживљају. Зелене површине су планиране у зонама становања и у зонама рекреације, уз зграде СИВ-а, ЦК СКЈ, факултета и болница, затим као индустријско и заштитно зеленило (појас између ауто-пута и индустрије), зеленило у виду травњака и дрвореда уз саобраћајнице и зеленило с посебном наменом. Овим регулационим планом рекреативни комплекси су предвиђени уз становање и уз низ

Сл. 3. Првонајрађено решење – нацрт парка архитекта Милана Палишаишког 1965. године (извор: приватна архива архитекта Милана Палишаишког)

тзв. приобалних паркова. Паркови који се налазе и са једне и са друге стране зграде СИВ-а названи су градским парковима и сваки обухвата површину од 20 ха. Планирано је да Парк пријатељства обухвати површину од 12,5 ха, Парк уметности 19,5 ха, Савски парк (на левој обали Саве) 19 ха и Забавни парк (поред железничке станице у Новом Београду) 10,5 ха.¹³

Изградња јавних објеката у Новом Београду као сигнификатора државне елите и њене моћи, завршава се током седме деценије. Они у симболичном смислу демонстрирају значајан политички преокрет југословенске спољне политике у односу на СССР и земље Варшавског пакта, што се у архитектури одразило управо напуштањем идеја соцреализма. Најбољи пример за то је изградња монументалних зграда СИВ-а, ЦК СКЈ, хотела „Југославија“, Музеја савремене уметности и стамбених блокова централне зоне Новог Београда. Овакви објекти по свом положају у простору, намени и стилу најјаче показују и одсликавају идеологију и дух времена¹⁴. За разлику од владајућег стила у једном

периоду, дух времена у себи садржи сву комплексност живота једног друштва, као и сложене односе великог броја уметника с владајућим режимом и социјалним потребама друштва са једне стране и стваралачких тежњи са друге.¹⁵ Дух сваког времена једном раздобљу даје главни идеолошки оквир, из којег се развијају уже програмске основе групних покрета и индивидуалних настојања. Он се може кретати у правцу конзервативних, ретроградних до утопијских, напредних и еманципаторских идеологија.¹⁶ Често је он покретач развојног пута и револуционарних порива једног друштвеног система и његових културних стремљења.

Изградња објеката јавног, државног и партијског карактера у Новом Београду није имала за циљ да презентује само монументалну и репрезентативну архитектуру већ и да јединствену архитектонску композицију стави у оквир савремених друштвених релација и другачијих политичких усмерења послератне Југославије. Самим тим, тежња југословенских архитеката и урбаниста током шесте и седме деценије 20. века била је да се створи један нов модел монументалности другачији од совјетског и предратних модела тоталитарних система. Југословенско друштво је посебно шездесетих година тежило да ухвати корак са светом у најважнијим областима развоја: привреди, индустрији, технологији као најјачим показатељима напретка државе. Тако су и први модернистички конципирани објекти највишег државног ранга били потврда да је Југославија достигла задовољавајући степен архитектонског и техничког развоја.

Палата Савезног извршног већа, као најзначајнији административни објекат и репрезент нове идеологије, подигнута је у приобалном делу Новог Београда одакле се пружа визура на најстарији део града. Њеном локацијом је симболично истакнут историјски континуитет двају делова престонице: старог и новог.¹⁷ Изградња овог објекта представља сложен политички, архитектонско-урбанистички и уметнички подухват. У сваком наведеном сегменту донела је помак. Одбацивање првобитног Поточњаковог решења из 1947. године и поверавање израде новог пројекта архитекти Михајлу Јанковићу 1952. године, значило је победу интернационалног стила, као и победу индивидуалног креативног рада и идеје над ранијим колективним униформним моделима соцреалистичке идеологије.¹⁸ Свечано отварање Палате СИВ-а уприличено је поводом одржавања Прве конференције несврстаних у Београду 1961. године, која је трајну успомену добила формирањем Парка пријатељства на простору између зграде СИВ-а, ЦК СКЈ и Музеја савремене уметности, који у својој симболичној равни чине јединствен урбани ентитет.

Прва конференција несврстаних земаља и формирање Парка пријатељства у Новом Београду

Новонастала политичка ситуација у свету након Другог светског рата односила се на непријатељски однос комунистичких и некомунистичких земаља, које су предвођене Сједињеним Америчким Државама (САД) и Социјалистичким Савезом Совјетских Република (СССР), што је узроковало стварање војно-политичких савеза и блоковску поделу земаља на Западни и Источни блок. Та тежња довела је на крају до јаког ривалитета двеју водећих земаља света, њихове глобалне конфронтације и брзог надметања у нуклеарном наоружању познатом као „хладни рат“.¹⁹ У политичком, економском и идеолошком контексту, „хладни рат“ је био одраз сукоба СССР-а и земаља Варшавског пакта са САД и земљама чланицама Северноатлантског савеза – НАТО (*NATO – North Atlantic Treaty Organisation*). Чланице Варшавског блока тежиле су за светским патронатом бескласног друштва комунистичке оријентације власти насупрот империјализму и неоколонијализму Западног блока и тежњи његових чланица за капитализмом и слободном трговином, а против ширења комунизма. Сукоб велесила био је нарочито изазван активираним процесом деколонизације, који је оставио низ нестабилних земаља трећег света. Након Стаљинове смрти 1953. године и потом кратке власти Меланкова, на место председника СССР-а дошао је Хрушчов, што је умањило тензије великих сила, али не и нове ратне сукобе на просторима Трећег света. Вође бивших колонијалних земаља нису били симпатизери западних сила у већини случајева. Процес деколонизације током педесетих и шездесетих година прошлог века се све више ширио, а СССР и САД су се преко својих револуционарних покрета и организација борили за превласт у овом делу света. Поједине земље ипак нису желеле да буду укључене у блоковску политику, а такав положај заузела је и Југославија. Раздобље које је претходило одржавању Прве конференције несврстаних у Београду 1961. године, а након искључења Југославије из Коминформа 1948. године, време је када југословенско руководство покушава да спроведе нов спољнополитички правац заузимањем једнаке дистанце према велесилама чиме је заправо омогућила стварање нове политичке опције у међународним односима.²⁰

Термин „несврстани“ први је употребио индијски премијер Џавахарлал Нехру у свом говору о кинеско-индијским односима у Коломбу (Шри Ланка) 1954. године за земље коју су имале „неутралан“ став према политичкој подели у свету. Тада су дефинисани главни циљеви будућег покрета несврстаних као независне политичке организације: узајамно поштовање

територијалног интегритета и суверенитета, узајамно ненападање, узајамно немешање у унутрашње послове, једнакост и узајамна корист, мирољубива коегзистенција.

Почетак педесетих је био преломан моменат у политичкој историји наше земље. Југославија је све више учвршћивала своје спољне везе са афроазијским државама и тако јачала своју независност и улогу у формирању савеза са земљама у развоју. Године 1954, приликом посете Индији и Бурми, Тито је истакао да неједнакост међу државама и народима, мешање у унутрашњи живот других, подела света на интересне сфере и блокове, као и колонијализам, представљају основне узроке неспокојства човечанства.²¹ Посета Индији је била од пресудног значаја за Титово упознавање с политиком ове земље која је прва теоријски почела да обликује доктрину несврстаности базирану на читавом сплету принципа већ разрађених у пракси.²²

Следеће 1955. године, на иницијативу Нехруа је организована Конференција у Бандунгу (Индонезија), где је присуствовало 29 делегација земаља Азије и Африке, као и Турске (евроазијске земље), које су осудиле колонијализам и подржале активну кампању за независност земаља трећег света.²³ На тој конференцији несврстане нације су изразиле да не желе да буду увучене у идеолошке сукобе Источног и Западног блока. Ово је био веома значајан састанак који је довео до постављања оквира за формирање покрета несврстаних. На првом мултилатералном заседању лидера несврстаних на Брионима (Хрватска) 1956. године, Јосип Броз Тито, Џавахарлал Нехру и Гамал Абдел Насер усвојили су декларацију која је оштро осудила блоковску поделу света и политику доминације и поднели резолуцију којом су тражили обнављање преговора председника САД и СССР-а, што није било прихваћено.

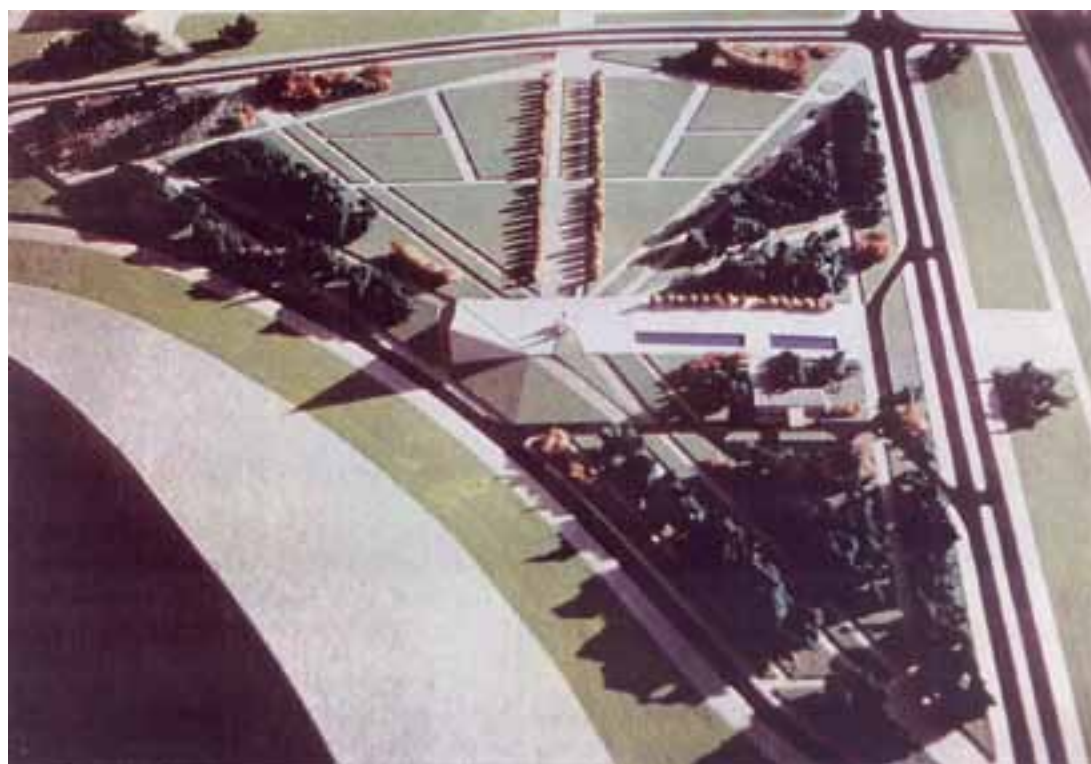
Своје путовање у земље западне и северне Африке почетком 1961. године Тито је завршио незваничном посетом Уједињеној Арапској Републици (УАР) и разговорима с једним од главних идеатора ванблоковске политике, Насером, о реализацији идеје о формирању покрета несврстаности. То је био повод да Тито на састанку у Каиру у априлу 1961. године предложи сазивање Конференције шефова држава неангажованих земаља. Сазивачи скупа Насер, Нехру, Сукарно и Нкрумах прихватили су Титов предлог и на наредном припремном састанку утврђено је да Прва конференција буде одржана у Београду од 1. до 6. септембра 1961. године.²⁴ Позивнице за земље учеснице упућене су председницима 25 земаља (Алжир, Авганистан, Бурма, Цејлон, Етиопија, Гана, Гвинеја, Индија, Индонезија, Ирак, Јемен, Камбоџа, Кипар, Конго, Куба, Либан, Мали, Мароко, Непал, Саудијска Арабија, Сомалија,

Судан, Тунис, Уједињена Арапска Република и Југославија). У својству званичних посматрача, Конференцији су присуствовали представници Боливије, Бразила и Еквадора, а рад је пратило око 40 ослободилачких антиколонијалних и напредних покрета из свих делова света, руководиоци и представници народа Азије и Африке који су тада још увек били у колонијалном положају.

Београд, град домаћин Прве конференције, одмах је почео с великим припремама.²⁵ У организацијама социјалистичког савеза и при општинским народним одборима основани су посебни одбори који су водили рачуна о што свечанијем и лепшем изгледу града, о обавештениости грађана о раду заседања и његовом значају, као и о организацији предавања, изложби и филмских пројекција о историји и култури земаља учесница.²⁶ Главна дворана Савезне скупштине, где су се одржавале пленарне седнице, преуређена је и прилагођена одржавању конференције. Испред централног дела зграде СИВ-а, који је окренут према путу Београд–Земун постављен је трапезасти водоскок. Ондашња штампа бележи да се тих дана пред почетак рада Конференције испред зграде Савезног извршног већа окупило преко 2 500 грађана да посматра необичну игру разнобојне светлости и воде која је избијала из многих извора фонтане. Импазантни трем са стубовима од црног мермера на главном улазу централног дела репрезентативног

државног објекта био је осветљен неонским светлима. Током шест дана Конференције одржане су бројне културно-уметничке свечаности и спортске манифестације. Град је био посебно осветљен, побољшани су саобраћај и комуналне услуге. У згради Дома синдиката налазио се Центар за штампу бројних домаћих и страних новинских агенција. Страни новинари су били смештени у новоизграђеним вишеспратним објектима у Цвијићевој и Рузвелтовој улици, а припремљена су била најсавременија средства телефоније и телеграфије за њихов рад²⁷. Београд је тада приказао своје најлепше лице, а током уласка страних делегација у град организовани су поздрави Београђана. Заставе на „сребрним“ стубовима, панои добродошлице с поруком „Сви људи света хоће мир“ и цвеће били су дуж целог пута од Сурчина до Савезне скупштине.²⁸ На Тргу Маркса и Енгелса (данас Николе Пашића) постављен је један обелиск, други код Бранковог моста и трећи је био предвиђен у Парку пријатељства у Новом Београду. Све главне саобраћајнице попут: Маршала Тита (Краља Милана), Булевара револуције (Булевар краља Александра), Трга Димитрија Туцовића (Трг Славија), Улице кнеза Милоша, која је била посебно украшена грбовима земаља и њиховим заставама, били су осветљени разнобојним рефлекторима. Постављен је и велики портал на „Мостару“ висок 15 м са амблемом Конференције несврстаних земаља. Уочи доласка првих председника

Сл. 4. Макета првонаправљеног пројекта архитекте Милана Палишишког 1965. године (извор: приватна архива архитекте Милана Палишишког)

земаља учесница, Батајнички аеродром је био опкољен новинарима, телевизијским и филмским сниматељима. Слика сусрета Тита, Стамболића, Кардеља и Ранковића и гостујућих државника и њихових делегација на аеродрому обишла је цео свет и забележена као историјска. У дворани Савезног већа Савезне народне скупштине, Тито је отворио скуп највиших представника двадесет четири неблоковске земље који је у светској јавности добио квалификацију „савест човечанства“.²⁹

Шест дана трајања Конференције добило је и своју историјску симболику у Парку пријатељства у Новом Београду. Иницијатива за формирање спомен-парка потекла је од Младих горана Србије који су сматрали да овакав догађај, важан не само за Југославију већ и читав свет, треба трајно обележити.³⁰ Њихов предлог подржали су Савет за културу и Савет за урбанизам Народного одбора града Београда. Парк је био предвиђен на троугаоном простору од око 14 ха површине окружен најзначајнијим новобеоградским грађевинама – зградама Савезног извршног већа, Музеја савремене уметности и Централног комитета СКЈ (данас Палата „Ушће“). Главни мотив парка је Алеја мира коју формирају младице платана сађене рукама председника држава чланица покрета несврстаних као трајни симбол мира и пријатељства међу народима. Прво дрво – храст, засадили су Млади горани као њихов симбол. Том свечаном чину присуствовали су Воја Лековић, потпредседник Народне скупштине Србије и председник Републичког одбора Младих горана; Милојко Друловић, секретар Градског комитета СК; Бранко Пешић, председник Градског одбора ССРН; Божа Томић, директор Дирекције за изградњу Новог Београда, и други руководиоци.³¹ У поздравном говору Воја Лековић је рекао: „Млади горани ће с посебном бригом чувати и неговати Парк пријатељства. Садећи овај храст желимо да ништа и никада не узнемири слободне птице које ће у њима свијати своја гнезда.“³² Храст Младих горана постављен је на челу Алеје мира.

Прво идејно решење Парка израдио је инжењер Урбанистичког завода Београда Владета Ђорђевић.³³ Алеја мира је постављена на благо уздигнутом платоу окружена разноврсним фонтанама, а у самом центру парка планиран је велики обелиск у чијем подножју би била исписана имена земаља учесница Прве конференције несврстаних. Алеја својим положајем прати обалу дунавског рукавца, а њени крајеви су управни на зграду СИВ-а и Београдску тврђаву. Плато Алеје је замишљен у виду поплочане стазе, вртно-архитектонски обрађен од декоративних плоча, цветњака и скулптура. Парковска површина је тако решена да интерне стазе формирају појединачне парцеле, у којима би свака земља изложила своје симболе, етнолошка обележја, копије

скулптура, специфичне вртне детаље и биљне врсте. Величина сваке парцеле би обухватала око 50 до 100 квадратних метара, а њихов распоред био би такав да симулира географску удаљеност од Југославије. Интерне парцеле су замишљене као мали „музеји на отвореном“, уређене према пројекту земаља учесница које би тако дале свој допринос уређењу Парка. Планирана су два прилаза Парку: један од Булевара Николе Тесле иза зграде СИВ-а, а други од будућег булевара за Ратно острво. До почетка Конференције је изведена приступна стаза и одређена су места за садњу платана. Први од председника који је засадио платан био је шеф делегације Саудијске Арабије, принц Ибрахим Совеил.³⁴ Њега су дочекали потпредседник Народного одбора Милић Бугарски и представници владе, као и омладинци и омладинке обучени у народне ношње наших република формирајући шпалир, који су тако свечано дочекивали госте познатим „Здраво“. Совеилова садња 3. септембра 1961. године се сматра „каменом темељцем“ Парка пријатељства. Одмах му је презентован пројекат Парка и место где ће се налазити саудиарабијски део. Директор за изградњу Новог Београда Божидар Томић предао је саудиарабијском шефу делегације књигу са сликама и скицама будућег Новог Београда. Иста слика свечаног дочека поновила се само десетак минута касније када је дочекан туниски председник Хабиб Бургиба. Пошто је засадио дрво мира, интересовао се за план подизања спомен-парка. И тако редом, наредних шест дана низали су се симболи мира и пријатељства. Током трајања Прве конференције Парк су посетили и оставили трајну успомену шефови делегација: Хасим Џавад (Ирак), Џавахарлал Нехру (Индија), Саиб Салам (Либија), Мухамед Дауа (Авганистан), Фелман Веладе (Боливија), Адем Абдулах Осман (Сомалија), Модибо Келита (Мали), Кваме Нкрумах (Гана), Макариос (Кипар), Бенхеда (Алжир), Дортикос (Куба), Сиримава Бандаранике (Џејлон), Ибрахим Абуд (Судан), Хаиле Селасије (Етиопија), Бир Бикрам Мохендра (Непал), Хозе Хоакен (Еквадор), Сејфул Ислам ел Хасан (Јемен), У Ну (Бурма), Нородом Сиханук (Камбоџа), Ахмед Сукарно (Индонезија), Сирил Адула (Конго) и Гамал Абдел Насер (ЕГАП).³⁵ Они су након садње своје импресије о Парку пријатељства забележили у спомен-албуму Младих горана. Шеик Совеил је записао: „Засадио сам дрво, а то је највећи симбол живота“; председник Нехру: „Срећан сам што је пријатељство народа симболизовано кроз сађење дрвећа“; ирачки министар Џавад: „За мене је ово срећан дан што ми се пружила прилика да засадим дрво мира у Алеји мира. У име народа Ирака поздрављам народе Југославије и желим успех београдској конференцији у акцији мира“; либански премијер Салам: „Надамо се да ће ово дрво, које сам имао част

да засадим у срцу Београда, бити успомена на нашу посету и симбол пријатељства између народа Југославије и Либана³⁶. Тито је као домаћин засадио свој платан 7. септембра 1961. и тај датум се сматра званичним почетком формирања Парка пријатељства. Пропраћен је громком песмом Младих горана и младића и девојака у ношњама југословенских република.³⁷ Након завршетка Конференције, атмосфера великог историјског догађаја још увек се осећала у Београду, у Југославији, у целом свету, а њен траг је остао трајно сачуван у Алеји мира у Новом Београду.

Своје коначно архитектонско-урбанистичко решење Парк пријатељства је добио неколико година касније. Скупштина града Београда и Одбор за старање о изградњи и уређењу Парка пријатељства расписао је општејугословенски конкурс 1965. године.³⁸ Пројектни задатак је обухватао: архитектонско-инжењерски део, вртарски део, инсталације и скулптуре.³⁹ Архитектонски део односи се на опис постојећег стања са снимљеном вегетацијом и учртаним границама Парка према изводу из Регулационог плана Новог Београда из 1962. године, као и на генерални идејни план парка са свим основним елементима, а посебно диспозицијом дендрофлоре различитог узраста, цветним културама и травним површинама, свечаним приступним амбијентом, колским комуникацијама, паркинг-просторима, павиљоном протокола за око 50 гостију, пешачким комуникацијама, споменичким елементом и комуналном инфраструктуром. Вртарски део је обухватао, поред педолошких анализа⁴⁰ и климатских података подручја, и мере мелиорације земљишта за поједине флористичке типове, анализу еколошких фактора и оквирну биолошку основу, детаље цветних површина и преглед дендролошких култура.

Чланови жирија конкурса били су: Милојко Друловић (председник жирија), председник Савета за урбанизам Скупштине града Београда; Марко Никезић, државни секретар за иностране послове; Воја Лековић, председник Одбора за саобраћај Савезног извршног већа Савезне скупштине; Стојан Свиларић, председник Одбора за старање о изградњи и уређењу Парка пријатељства у Београду; Александар Ђорђевић, дипл. инж. арх., директор Урбанистичког завода града Београда; Бранко Петричић, дипл. инж. арх., ванредни професор Шумарског факултета у Београду; Павао Унгар, дипл. инж. арх., ванредни професор Универзитета у Загребу; Едвард Равникар, дипл. инж. арх., професор Универзитета у Љубљани; Оскар Давичо, књижевник из Београда; Антон Битенц, дипл. инж. арх., представник Савеза ликовних уметника Југославије из Љубљане, и Стојан Челић, сликар, представник Савеза ликовних уметника Југославије из Београда.⁴¹ Бранко Петричић је истакао

да је конкурсни задатак веома заинтересовао архитекте, уметнике и многе струке.⁴² Специфичност тематике била је изазов ауторима јер је третирао област хортикултуре, не тако честу конкурсну материју, као и положај парка међу најзначајнијим државним зградама. На конкурс је пристигло деветнаест радова, од којих су три награђена, а једанаест откупљено. Прву награду је освојио рад под шифром „Потез“ архитекте Милана Палишашког. Другу награду делили су архитекти Ранко Радовић и Љиљана Пекић, а трећа је припала архитекти Мири Холамбек Бенцлер из Загреба.⁴³

Према првонаграђеном решењу, парковски простор је геометријски конципиран с јасно усмереним визурама ка павиљону протокола у централном делу и три ликовна акцента: први представља пирамиду, други трочлани елемент и трећи куглу. Рад архитекте Палишашког, према оцени комисије, представља строго осовинско решење са геометријским поделама и наглашеном монументалношћу тако да делује свечано и репрезентативно.⁴⁴ Цела концепција и тема усредсређени су на централну платформу на којој се одвија програм, где су постављени ликовно изражајни елементи. Главни мотив парка је Алеја мира са садницама највиших државника и истакнутих појединаца. Осовине свих алеја и репрезентативних прилаза сливају се у једну тачку, која обухвата платформу с павиљоном протокола на чијем врху је скулптура, тј. кугла у трочланом елементу као симбол мира, и фонтана.⁴⁵ Тако постављен симбол је замишљен да буде видљив са свих страна парка и прилазних стаза, а са главне платформе све остале алеје и приступи. Мотив зелене пирамиде је урбанистички и скулптурално постављен тако да оживљава конкавни део обале. У источном делу парка је троугаона зелена форма са Алејом мира у свом средишту. С леве и десне стране Алеје налазе се травнате површине без високог растиња, одвојене шетним стазама, чиме је визуелно и симболично наглашен њен положај. Парк је у западном делу такође геометријски подељен стазама на неједнаке парцеле, предвиђен да буде третиран кроз засебна хортикултурна решења различитих врста садница. Целокупно парковско уређење засновано је на мирном, једноставном и достојанственом геометризму, чиме је избегнут карактер места с политичком поруком величања једне власти, једне државе или личности. Полазна тачка архитекте била је да се на том троугаоном простору уз речну обалу формира оаза зеленила с културно-уметничким садржајем без идеолошког симболизма, као простор са универзалном идејом и поруком.

Алеја мира је дугачка 180 м што уједно представља број земаља које су као свој политички приоритет имале залагање за мир, кроз такозвану политику мирољубиве, активне коегзистенције. Сви учесници Прве

Сл. 5. Данашњи изглед Парка пријатељства са Алејом мира (снимила Снежана Нејовановић)

конференције засадили су исту биљку – платан. Избор платана лежи у њиховој дуговечности, што потенцира идеју о успостављању трајног мира у свету. Поред сваког засађеног дрвета постављена је плоча са именом државника и земље из које долази, годином сађења и латинским називом дрвета *Platanus acerofolia*. Саднице платана су постављене на удаљености од осам метара да би се на одређеној висини свог раста спојиле и тако формирале јединствен зелени низ који је такође носио симболику о повезаности свих народа кроз заједничку идеју.⁴⁶ Од конкурсног решења до данас реализовано је само 9,5 ха парковске површине. Иако је од оригиналне замисли архитекте Палишашког мало тога изведено⁴⁷, у основи се и данас сагледава специфичност у формирању једног модерног парка.

Према идејном решењу из 1961. године, у центру је био предвиђен обелиск, као главни композициони мотив парка.⁴⁸ Он би био трећи подигнут у Београду поводом конференције несврстаних. Први је подигнут на Тргу Николе Пашића на једнакој удаљености од Дома Синдиката и Народне скупштине, где су се одржавале пленарне седнице, други је подигнут на зеленој површини уз Бранков мост, на путу којим су делегације пролазиле од радних сала у Народној скупштини ка свечаним у Палати СИВ-а. Трећи је био планиран у Парку пријатељства, као обележје треће главне тачке конференције – Палате Савезног извршног већа. Први обелиск је уклоњен одмах након завршетка конференције и био је привременог карактера, други је такође био замишљен као привремено

решење, али је задржан и обновљен приликом Деветог самита несврстаних у Београду 1989. године. Трећи, првобитно планиран у Парку пријатељства, није подигнут, а каснијим решењем архитекте Милана Палишашког на том месту је планирана кугла у трочланом елементу на уздигнутој платформи. Како реализација конкурсног пројекта није изведена до краја Парк је остао без свог централног обележја.

Новонастали политички догађаји крајем осамдесетих и током деведесетих година 20. века, као што је пад социјализма у Европи, довели су до распада СФРЈ, политичке, економске и културне блокаде и агресије НАТО-а на Социјалистичку Републику Југославију 1999. године. Велика криза деведесетих година одразила се и на пољу уметничког и архитектонског деловања у виду смањене и деградиране грађевинске и уметничке продукције. Пример новијих интервенција у оквиру Парка јесте подизање спомен-obeliska *Вечна вајра* 12. јуна 2000. године, према замисли вајара браће Светозара и Светомира Радовића и архитектата Марка Стевановића и Миодрага Цвијића.⁴⁹ Спомен-obelisk *Вечна вајра* замишљен од стране тадашње власти као олтар отаџбине и носиоца идеје патриотизма, подигнут је два дана након годишњице бомбардовања СРЈ и симболизује 78 дана отпора НАТО-у. Идејни творац споменика је тадашња председница Дирекције ЈУЛ-а Мирјана Марковић. Иако није висок 78 метара, како је испрва планирано, обелиск је израђен од бетона, висок 27 м са завршним мотивом у облику пламена изведеног у

Сл. 6. Плоча државника исјод илалана (снимила Снежана Нејовановић)

бронзи, у којем је на дан откривања споменика запаљена ватра.⁵⁰ Свечаности и церемонији паљења ватре и откривања обелиска присуствовали су тадашњи представници државне и војне власти и бројни грађани.⁵¹ Том приликом Парк је добио централно обележје, а постављене су и дрвене клупе дуж Алеје мира.

Парк пријатељства као место меморије

Цео послератни период у свету био је у знаку тежње за идеолошком доминацијом двеју велесила и држава савезница и што савременијим оружаним средствима као главном одликом државне и политичке снаге. Југословенска политика активне мирољубиве коегзистенције кроз сталну сарадњу с несврстаним народима одбацивала је сваку могућност рата у циљу ширења социјализма. Та међузависност је била одређена миром као универзалном категоријом без обзира на разлике у друштвеном уређењу држава. Покрет је својим сталним и активним радом настојао

да унапреди међународне односе, којима би се уклонила била каква манипулација велесила. То је био комплексан политички покрет трајне стратешке опредељености у идејно-политичкој борби ванблоковских земаља у којој је Југославија предњачила. Последње заседање се временски поклапа са сломом комунизма и завршетком „хладног рата“, што је довело до нових политичких догађаја, посебно у унутрашњем уређењу бивших социјалистичких држава.

Београдска конференција била је највиша тачка у дотадашњем развитку и формулисању коегзистенције народа са три континента, схваћена као политичка манифестација усмерена ка етаблирању „трећег пута“, глорификована постављањем традиционалних симбола власти, обелиска, пирамиде, грбова и застава земаља учесница на најмаркантнијим местима града, уз присуство народа и политичке елите, док је своје трајно обележје добила формирањем Парка пријатељства. Последње, Девето заседање одржано је такође у Београду

1989. године, а последњи државник који је засадио дрво мира био је румунски председник Јон Илијеску 1991. године.⁵²

Парк пријатељства као место меморије има вишеструку симболику и значај. Засађивање и меморисање стабала, као начин утврђивања сећања на људе и догађаје, карактеристично је у српској култури 19. века.⁵³ Уобличавање природе као меморије карактеристично је такође за многе европске државе. Након Француске револуције 1789. године, подигнуто је преко 60 000 стабала посвећених слободи.⁵⁴ У новијој светској историји засађивање стабала посвећених трајном пријатељству и једнакости држава десило се у новој престоници СФРЈ. Бити покретач нове политике, верујући у могућност другачијег и бољег друштвеног поретка у свету, током друге половине 20. века била је неизмерна част коју су страни државници указали једној земљи. Такође, подизањем трећег обелиска *Вечна вајра* 2000. године симболично се заокружује прича о идеологији и политици Србије током последње деценије 20. века, као последици распада СФРЈ 1990. године.

У микроурбанистичком смислу Парк представља највећу зелену површину у приобалном делу Новог Београда. Налази се у оквиру његовог топографски најинтересантнијег дела и зоне која обухвата најзначајније примере савремене послератне архитектуре, Палате СИВ-а, зграде ЦК СКЈ (данас Пословни центар „Ушће“) и Музеја савремене уметности. Са аспекта природних вредности, простор где се налази овај парк важан је зелени масив у склопу карактеристика

предела и отвара богатство визура заједно са зеленим појасом Великог ратног острва. Простор Ушћа поред Калемегданског гробана и Великог ратног острва представља топос града Београда, што указује на његову историјску генезу.

Изградњом Новог Београда градиле су се паралелно нова држава, нова идеологија, нова култура. Иако је формирање спомен-парка било „условљено“ актуелним политичким и културним догађајима, својом поруком он надилази време и све политичко-идеолошке контексте. Чак и након четири и по деценије од свог формирања представља јединствен парк по свом концепту настанка. Представља простор на којем су државници, званичне делегације и „високи“ гости Београда садили по једно стабло које сведочи, и сведочиће одређено време, о историјским догађајима и личностима обједињеним кроз идеју мира и пријатељства. Као место које се везује за Први самит несврстаних у Београду и посету највиших државника света, чува сећање на важне догађаје и личности југословенске и светске историје друге половине 20. века.

Чињеница да данас на уређеној површини парка постоји сто осамдесет стабала платана, претвара овај простор у својеврстан „музеј мира“ на отвореном и чини га јединственим у нашој земљи. Парк пријатељства је потврда мирнодопског залагања кроз новију историју – почев од Прве конференције несврстаних до данас – и управо због својих културно-историјских и урбанистичко-пејзажних вредности у поступку је проглашења за културно добро.

НАПОМЕНЕ:

1] Током међуратног периода, рађале су се идеје о урбанизацији и изградњи града између Земуна и Београда: „После Првог светског рата делимично је одобрен Генерални регулациони план Београда (1923. године), у границама грађевинског рејона од пре рата. По доношењу Закона о атару Општине града Београда 1929. године, утврђена је граница атара београдске општине и проширење грађевинског рејона.“ О томе видети у Љ. Благојевић, *Нови Београд – осмиорени модернизам*, Београд, 2007, 20–21. У прилог теми говори оснивање и изградња првог Београдског сајма 1937. године на левој обали Саве, поред земунског тада ланчаног моста. Обухватао је 14.000 m² изложбеног простора. О Старом сајмишту видети у: *Досије споменика културе „Старо Сајмиште – Лојор Гесџајоа“*, Документациони центар Завода за заштиту споменика културе града Београда.

2] О томе видети у: Б. Стојановић, *Из праће за историју Београда*, Урбанизам Београда, 25, Београд, 1973; *Урбанизам Београда*, 30, Београд, 1975; Љ. Благојевић, *Нови Београд – осмиорени модернизам*, Београд, 2007.

3] Добровић је током својих истраживања и стварања јединствене органске целине новог града увео појам „градски пејзаж“, који је

дефинисао на следећи начин: „Градски пејзаж је нова врста просторности. (...) Градски пејзаж се одвија пред очима посматрача као филмска трака. (...) Динамичност, која се ту налази и одражава се на свим дијеловима града, одговара живчаном систему сувременог човјека, оног човјека, на којег сувремени урбанизам треба одгојно да делује. (...) Нов друштвени поредак имаће у овакво схваћеним и изграђеним насељима своје стилско огледало, свој просторни лик. (...) Бескласно друштво имаће свој просторни лик у насељима, у којима ће способан урбанист стваралац дочаравати непрекинуте низове просторних јединица у њиховом целокупном прожимању и сједињавању“. Мр Љ. Благојевић, *Страшење модернизма у планирању и пројектовању урбане стурктуруе и архитектуруе Новог Београда: период концептуалне фазе од 1922–1962*, рукопис докторског рада одбрањеног на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, Београд, 2004, 47.

4] Урбанистичка структура Идејног плана Новог Београда је заснована на геометризму који је настао укрштањем потеза ауто-пута у подужном правцу и управних потеза које дефинишу монументалне управне зграде. Средиште тог плана дефинисано је развијеном свечаном авенијом која је постављена између зграде Председништва Владе ФНРЈ и железничке станице а паралелно с њом према

- Сави је развијена друга авенија са зградом ЦК КПЈ... М. Мацура, *Личности Николе Добровића*, Архитектура урбанизма, 43, Београд, 1967; Љ. Благојевић, *Нови Београд – осирорени модернизам*, Београд, 2007, 109–111.
- 5] О овоме видети у: Н. Добровић, *Дубровачки дворци*, Урбанистички институт Београд, 1946, 23, 25; Љ. Благојевић, *Нови Београд – осирорени модернизам*, Београд, 2007, 67–69.
- 6] О овоме видети у: Крунослав Иванишанин, *Архитектуре Никола Добровић и визија демократског града*, Радови Института повијести уметности, Загреб, 2000, 127–134; Љ. Благојевић, *Нови Београд осирорени модернизам*, 68–69.
- 7] Љ. Благојевић, *Нови Београд – осирорени модернизам*, 104–120.
- 8] О овоме видети у: Ј. Ђ. Марковић, *Нови Београд 1948–1968*, Нови Београд, 1968, 20–40; Х. Милановић, *Зеленило Београда*, 2006, 78–79.
- 9] Испитивања су показала да насути покривач пружа добре чак повољне услове за egzистенцију различитих биљних врста без људског ангажовања у томе. Вегетација која је постојала на овом тлу пре Другог светског рата доказала је да се град може добро озеленити. Ј. Ђ. Марковић, *Нови Београд 1948–1968*, Нови Београд, 1968, 20–21.
- 10] Званичан уметнички правац СССР-а од 1925. године до распада СССР-а који је тежио јачању идеја комунизма и социјализма. Соцреализам као официјелни правац у архитектури и уметности био је карактеристичан за земље комунистичког државног уређења. Овај стил карактеришу у тематици: оптимистички заснована глорификација државе, социјалне идејне тенденције, величање физичког рада и истицање достигнућа на подручју технологије и културе Русије. О овоме видети у: М. Малдини, *Енциклопедија архитектуре*, том II Н–Ж, Београд, 2004, 424.
- 11] О архитектури соцреализма у Србији видети у: Б. Стојановић, *Архитектура Београда 1944–1954*, ГМГБ, I, Београд, 1954, 189–200; о српској послератној архитектури видети: М. Митровић, *Са времена српска архитектуре*, Београд, 1968; З. Маневић, *О соцреализма до ауторске архитектуре*, Техника, 3, Београд, 1970, 62–65; М. Маневић, *Новија српска архитектуре*, у: Српска архитектура 1900–1970, Београд, 1972, 26–29; М. Митровић, *Новија архитектуре Београда*, Београд, 1975; Б. Стојановић, У. Мартиновић, *Београд 1945–1975*, Урбанизам и архитектура, Београд, 1978, 115–158; П. Ј. Марковић, *Београд између истока и запада 1948–1965*, Београд, 1996, 430–436; „Архитектуру социјалистичког реализма обележила је монументалност, предимензионалност, типични архитектонски израз модернизма у смислу односа линија и маса као и јак уплив идеологије у процесу пројектовања. Наводно је око 1950. године друштвена средина већ била спремна за неповратно разилажење са идејама социјалистичког реализма. У архитектури, разлаз је текао спорије, с обзиром на комплексност струке, мање транспарентно него у књижевности и сликарству“, аутор Драгана Мецанов даје тумачење соцреализма у својој магистарској тези *Валоризација модернизације баштине на примеру стамбене архитектуре Београда од 1947. до 1969. године*, одбрањеној на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, Београд, 2006, 19; Допринос истраживању архитектуре соцреализма дао је и симпозијум „Соцреализам у српској ликовној и примењеној уметности, архитектури и дизајну“, одржан у Музеју примењене уметности у сарадњи са Одељењем за историју уметности Филозофског факултета у Београду, 2006 године; А. Кадијевић, *Улога идеологије у новој архитектуре и њена схваћања у историографији*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 225–237; М. Просен, *О соцреализму у архитектуре и њеној појави у Србији*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 95–117.
- 12] М. Главички, *Реулациони план Новог Београда*, Архитектура урбанизма, 32, Београд, 1965, 5–7.
- 13] *Истио*; С. Мандић, *Нови Београд – о концепцији новој Реулационој плану*, Преглед архитектуре, 4–5, Београд, 102–109.
- 14] „Дух времена не би требало поистовећивати ни са затеченим културним контекстом, кога постепено наткриљује својим тотализујућим плаштом, али и од кога у почетним фазама свог кристалисања знатно зависи“: А. Кадијевић, *Дух времена*, Београд, 2010, 60.
- 15] О томе видети у: А. Кадијевић, *Улога идеологије у новој архитектуре и њена схваћања у историографији*, Наслеђе VIII, Београд, 2007, 228.
- 16] А. Кадијевић, *Дух времена*, Београд, 2010, 55–56.
- 17] Топографске карактеристике у контексту значења и величања власти и политике видети у: М. Warnke, *Political landscape*, The Art History of Nature, London, 1994, 75–89.
- 18] „Замисао Поточњаковог тима била је заснована на синтези корбиззијанског плана и монументалног израза, блиског архитектури совјетског социјалистичког реализма (...). Узори оваквог решења организације простора могу да се траже у Ле Корбизјеовом концепту за зграду Центросојуза у Москви из 1928. године. Поред формалних сличности између Поточњаковог и Ле Корбизјеовог пројекта, постоје и оне на симболичној равни, јер је и нова палата Центросојуза, смештена на супротној обали Неве наспрам Кремља, требало да представља споменик младој социјалистичкој Русији“, Б. Мишић, *Палата Савезној извршној већи у Новом Београду*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 137.
- 19] Преокрет у југословенској спољној политици догодио се 1948. године, када је дошло до оштрог сукоба између Тита и Стаљина због одбијања председника ФНРЈ да политичке интересе своје земље стави под интересе СССР-а, као и због уплитања у југословенску унутрашњу политику. О овоме видети у: Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918–1978*, Београд, 1980, 401–609.
- 20] Тема која се односила на Покрет несврстаних и спољну политику Југославије у историографији је до сада била запостављена. У научним радовима који се баве овом проблематиком често се могу уочити веома опречне оцене и анализе настале најпре услед недостатка и недоступности архивске грађе. О овоме видети у: Д. Богетић, *Нова стварица савремене историје Југославије 1956–1961*, Београд, 2006.
- 21] Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918–1978*, Београд, 1980, 559.
- 22] Забелешка о разговору између председника Тита и индијског премијера Нехруа у Њу Делхију, 18. децембра 1954, Књиге протокола (КПР) I-2/4–1 у: Д. Богетић, *Нова стварица савремене историје Југославије од 1956–1961*, Београд, 2006, 43.
- 23] Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918–1978*, 559.
- 24] Припремни састанак одржан је у Каиру од 5. до 12. јуна 1961, на којем су присуствовали државници 21 неангажоване земље. Том приликом су постављене контуре будуће физиономије самита. Доста времена је било посвећено месту њеног одржавања. Понуђене су биле три опције: Каиро, Београд и Хавана. Насерова предисретљивост према Југославији утицала је на већину гласача да Београд буде изабран. Припремни састанак је дефинисао политичка и техничка питања самита. Видети у: Д. Богетић, *Нова стварица савремене историје Југославије 1956–1961*, Београд, 2006; Б. Петрановић, *Историја Југославије 1918–1978*, 562.

- 25] Како је Београд изгледао и како је уређиван поводом Конференције несврстаних сазнајемо из дневне штампе: *Сиворена основа омогућава да се најори радних људи усмере у правцу сталној подизања животној стандарда*, Борба, 3. 1. 1961. године; *Селидба председничкива...* Политика, 2. 4. 1961. године; *Шеик Совеил и председник Бурџаба засадили...* Политика, 15. 7. 1961. године; *Народна скупиштина облачи ново одело*, Политика, 18. 7. 1961. године; *Београд у знаку припрема*, Борба, 20. 7. 1961. године; *Београд ће сиремно дочекати учеснике историјској скупи*, Синоћ је испробана нова фонџана испред... Политика, 16. 8. 1961. године; *Председник Тишо и Едвард Кардељ*, Политика, 28. 8. 1961. године; *Засиаве слободe*, Политика, 29. 8. 1961. године; *Београд ће сиремно дочекати...* Политика, 30. 8. 1961. године; *У Београду ће се подићи Парк пријатељства*, Политика, 30. 8. 1961. године; *Дворане за сасианке и у зради СИВ*, Борба, 30. 8. 1961. године; *Представници полишчких, грушшвених и синдикалних...* Политика, 31. 8. 1961. године; *Тишо ће ошворити...* Политика, 1. 9. 1961. године; *Почела конференција шефова држава и влада ванблоковских земаља*, Борба, 2. 9. 1961. године; *Свечаноси у Парку пријатељства на Новом Београду*, Борба, 4. 9. 1961. године; *Први сешембар 1961*, Политика, 4. 9. 1961. године; *Симболика мира у Парку пријатељства*, Зрага СИВ, Борба, 5. 9. 1961. године; *Одржан зашворен сасианак...* Политика, 5. 9. 1961. године; *Председник Тишо засадио илашан...* Телеграми шефова... Борба, 8. 9. 1961. године; *Засиаве и илашани мира*, Борба, 9. 9. 1961. године.
- 26] *Београд у знаку припрема*, Борба, 20. 7. 1961. године.
- 27] *За смештај сшраних новинара*, Политика, 15. 7. 1961. године.
- 28] *Београд ће сиремно дочекати учеснике историјској скупи*, Политика, 30. 8. 1961. године.
- 29] *Поздравни говор председника Тиша*, Борба, 2. 9. 1961, 5.
- 30] О првом идејном решењу Парка пријатељства видети у: *Полишшка*, 30. 8. 1961. године.
- 31] *Прво дрво у Алеји мира*, Борба, 31. 8. 1961. године.
- 32] *Исшо*.
- 33] *На Новом Београду подиже се Парк пријатељства и Алеја мира*, Борба, 30. 8. 1961. године.
- 34] *Шеик Совеил и председник Бурџаба засадили сшабло младих илашана у Алеји мира*, Политика, 4. 9. 1961. године.
- 35] Према списку државника и осталих еминентних личности које су засадили дрво у Парку пријатељства у Новом Београду за време и после одржавања Конференције неангажованих земаља са датумом садње. Списак имена државника састављен је према редоследу сађења. Последњи на списку је Јон Илијеску, који је засадио дрво мира поводом одржавања Деветог самита у Београду 1991. године. Из приватне документације арх. Милана Палишашког.
- 36] *Цавад, Нехру, Салам и Дауд засадили илашане дуж Алеје мира*, Борба, 5. 9. 1961. године.
- 37] *Председник Тишо засадио илашан у Алеји мира*, Борба, 8. 9. 1961. године.
- 38] *Завршен конкурс за идејни пројекат „Парка пријатељства“*, Борба, 17. 12. 1965. године; *Доделене награде за урбанистичко решење...* Политика, 17. 12. 1965. године.
- 39] Урбанистичко-технички услови и пројектни задатак дати су конкурсним програмом и актом Урбанистичког завода града Београда од 10. 10. 1966. године. Приватна документација арх. М. Палишашког.
- 40] Педолошка анализа се односи на биолошко, хемијско и физичко испитивање тла.
- 41] Из приватне документације арх. М. Палишашког.
- 42] *Доделене награде за урбанистичко решење...* Политика, 17. 12. 1965. године.
- 43] *Завршен конкурс за идејни пројекат „Парка пријатељства“*, Борба, 17. 12. 1965. године.
- 44] *Извештај и мишење оцењивачкој суда (жирија) о ирсиелим радовима за израду идејној решења за изградњу и уређење „Парка пријатељства“ у Новом Београду*, Београд, 16. 12. 1965. године. Приватна документација арх. М. Палишашког.
- 45] У допуни техничког описа планирано је да трочлани елемент и кугла буду изведени у контрастним материјалима. Трочлани елемент полирани месинг, трајно заштићен безбојним лаком за одржавање трајног сјаја – блеска а против оксидирања и потамњења површина. Кугла је требало да буде од монолитног комада белог мермера, глатких површина. Из пројекта се види да ове скулптуре извиру из травнате површине. Приватна документација арх. М. Палишашког.
- 46] Касније су сађене и младице других врста у виду бора, брезе, липе и јавора. Међу значајним личностима (око 200), које су приликом посете Београду у периоду 1961. до 1991. године засадили дрво мира били су: Индира Ганди, Ричард Никсон, краљица Елизабета II, краљ Белгије Бодуен, Вили Брант, Жискар д'Естен, краљица Холандије Јулијана, Моамер Гадафи, Улоф Палме, Џералд Форд, Џими Картер, Маргарет Тачер, Роберт Габријел Мугабе, Мухамед Мубарак, Франсоа Митеран, Дон Хуан Карлос I, Фидел Кастро, Михаил Горбачов и многи други. Списак државника и осталих еминентних личности који су засадили дрво у Парку пријатељства у Новом Београду за време одржавања Конференције неангажованих земаља, као и после конференције са датумом садње. Из приватне документације арх. М. Палишашког. Чланови организације концерта групе *Ролинсшонси* су 14. 7. 2007. године засадили четири саднице сибирског бреста, а десетак дана касније су поводом манифестације Летњег олимпијског фестивала младих Европе у новоформираној Олимпијској алеји у парку засађене 52 саднице платана: *Парк пријатељства*, Илустрована политика, 4. 3. 2010. године, 14–16.
- 47] Изведена је само главна алеја и интерне стазе у источном делу парка, док је западни део зелена површина, која се данас користи за одржавање концерата и културних дешавања.
- 48] Символ обелиска датира из староегипатске уметности и културе који се у савременој историји уметности тумачи као симбол славе, мудрости али и демократије и вечног трајања. О томе видети у: R. L. Alexander, *The Public Memorial and Godefroy's Battle Monument*, Journal of the Society of Architectural Historians, XVII, March 1958, 19–24; J. Zukowsky, *Monumental American Obelisk: Centennial Vistas*, The Art Bulletin, Vol. 58, No. 4, 1976, 574–581.
- 49] *Посиављање сшомен-обелиска*, Политика, *Време*, бр. 493: 17. 6. 2000. године.
- 50] *Исшо*.
- 51] На постаменту обелиска налазе се два текста. Први: „Ова ватра нека вечно гори као успомена на рат који је 19 земаља НАТО пакта – Сједињене Америчке Државе, Канада, Велика Британија, Француска, Немачка, Холандија, Италија, Грчка, Турска, Данска, Белгија, Шпанија, Португалија, Исланд, Норвешка, Луксембург, Пољска, Мађарска, Чешка – водило против Србије од 24. марта до 10. јуна 1999. Нека вечно гори и као успомена на херојску одбрану Србије у којој је учествовао цео народ. Нека вечно гори и за цео свет. Да би

био слободан, свет мора да нађе у себи храброст и снагу са којим смо се ми борили и одбранили у пролеће и лето 1999“, аутора др Мирјане Марковић. На бочним странама истог постамента налазе се стихови песника Б. Миљковића који гласе: „Све што нема ватре у себи сагори, што сагори постаје ноћ, што не изгори рађа дан“, „И кад би ме убили, волим те“: из песама „Југославија“ и „Домовина“.

52] Последње заседање и последњи државник као временска одредница односи се на крај „хладног рата“ 1990. године.

53] Н. Макуљевић, *Уметности и национална идеја у XIX веку*, Спомен-стабла, Београд, 306–308.

54] M. Warnke, *Political landscape*, The Art History of Nature, London, 1994, 75–89; S. Schama, *Landscape and memory*, New York, 1996.

ПОСЕБНА НАПОМЕНА:

Аутор овом приликом захваљује архитекти Милану Палишашком на уступљеној документацији и неизмерној помоћи пруженој током истраживања Парка пријатељства.

Summary: IVANA VESKOVIĆ

THE PARK OF FRIENDSHIP IN NOVI BEOGRAD (NEW BELGRADE)

The Park of Friendship in Novi Beograd was established on the right bank of the Danube, in a triangle bounded by Nikola Tesla Boulevard, Ušće Street and the walking and cycling path running along the river. The rebuilding of Belgrade after the Second World War was in full swing, and Yugoslav architects were responding to the highly stimulating challenge posed by the project of urban planning and design for the left bank of the Sava. The establishing of the park and its design cannot be fully understood outside the contemporary context of the urban planning and design project for Novi Beograd, including both its architectural-urbanistic and socio-political aspects. The shift in Yugoslav foreign policy following the break with the Soviet Union and other countries of the Warsaw bloc in 1948 led to a shift in urban planning and design concepts. As socialist realism eased its ideological grip, architecture embarked on a quest for a style and approach of its own. In the early 1960s, Yugoslavia, as a promoter of a neutral position in relation to two confronted blocs amidst the Cold War, became a founding member of the Non-Aligned Movement, and Belgrade, the only European capital qualified to play host to the founding meeting of a “third bloc”.

The initiative to establish a park of friendship as a symbolic memorial place came from the Reforestation Youth Organization in 1961. In honour of the First Conference of Non-Aligned Heads of State or Government held in Belgrade, they made the decision to initiate the establishing of a memorial park as a symbol of the struggle for peace and equality of all nations in the world. On 29 August their proposal was formally endorsed by the Council for Culture and the Council for Urbanism of the People’s Committee of the City of Belgrade. The official opening date was 7 September 1961, when J. B. Tito planted a plane tree. The last more extensive tree-planting campaign took place on the occasion of the Ninth Non-Aligned Summit held in Belgrade in 1989. The initial concept design was worked up by the engineer Vladeta Djordjević. The final layout and appearance of the park area was designed by the architect Milan Pališaški, who won the Yugoslavia-wide competition launched in 1965. The design was based on a simple geometric pattern, omitting the initially proposed ideological, political and symbolic context. The distinctive feature of the location is its proximity to the Federal Executive Council building (present-day Palace of Serbia), whose grand opening took place on the occasion of the First Non-Aligned Summit. The governmental building and the park, directly tied to one another through association with a major event in the post-war history of Belgrade and Yugoslavia, form a single entity both symbolically and physically.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Park of Friendship with plant trees and members of the Reforestation Youth (TANJUG Photo Archive)

Fig. 2 Foreign delegations in the Park taking a look at the concept design by Vladeta Djordjević, 1961 (TANJUG Photo Archive)

Fig. 3 Competition-winning park design by architect Milan Pališaški, 1965 (Milan Pališaški personal archive)

Fig. 4 3D model of Milan Pališaški’s competition-winning design, 1965 (Milan Pališaški personal archive)

Fig. 5 Current appearance of the Park of Friendship and Peace Avenue (photo by Snežana Negovanović)

Fig. 6 Plaque of a statesman at the bottom of the plant tree (photo by Snežana Negovanović)